

Совгіра С. В., д. п. н., проф., зав. кафедри
хімії, екології та методики їх навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: eco-lab-udpu@yandex.ua

РЕКРЕАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ

Природоохоронні території відносяться до об'єктів національних пам'яток і є ділянками землі, водної поверхні, повітря, де розміщуються природні комплекси і об'єкти, які мають природоохоронне, наукове, культурне, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення, котрі вилучені повністю або частково із господарського використання і для яких встановлено режим особливої охорони.

На думку Н. Соболева, до природоохоронних територій та об'єктів відносяться такі, на яких заради збереження їх природних властивостей і характеристик природокористування і управління стан природних об'єктів

регламентується спеціальними нормативними актами, встановлюється спеціальний режим природокористування, який включає повне чи часткове, постійне чи тимчасове обмеження природокористування, а в ряді випадків – застосування спеціальних прийомів природокористування чи проведення відновних заходів [2].

Завдяки збереженню (відновленню) природних територій мають бути забезпечені такі функції: середовищевірна, інформаційно-еталонна, еколого-просвітницька, рекреаційна, ресурсоохоронна, об'єктозахисна.

Отже, природоохоронні території та об'єкти є найбільш важливою ланкою в розвитку екологічного туризму, оскільки мають цілий ряд переваг:

- розташовуються в найбільш мальовничих, привабливих з пізнавальної точки зору місцях;

- володіють сформованою системою обслуговування туристських груп, відпрацьованою системою туристських маршрутів, досвідом організації просвітницької роботи;

- мають певну інфраструктуру і підготовлений персонал; формують ставлення місцевого населення до конкретного природного резервату та існуючих на його території екологічних обмежень на господарську діяльність.

Унікальність природних територій та об'єктів визначає їх високу цінність для пізнавального туризму, що дозволяє розглядати природоохоронні території та об'єкти як важливі природні рекреаційні ресурси, використання яких в туризмі має бути чітко регламентовано.

У зв'язку з цим необхідно враховувати декілька принципів положень:

- рекреаційна діяльність як один із напрямів господарської діяльності (крім екологічного і соціального ефекту), яка посилює антропогенне навантаження на природне середовище, не має сприяти розвитку негативних природно-антропогенних явищ і перешкоджати природоохоронній меті, виконанню завдань та відповідних заходів;

- рекреаційні можливості природоохоронних територій та об'єктів можуть використовуватися тільки як додаткові і підпорядковані природоохоронним функціям, розвиток на них туристської інфраструктури може здійснюватися тільки за умови врахування природоохоронних обмежень. Єдиний вихід вбачається у розвитку не масових, а альтернативних видів туризму, які сприяли б охороні природних комплексів, і одночасно сприяли б досягненню мети екологічної просвіти і отримання рекреаційного ефекту;

- пріоритет повинні мати пізнавальні форми туризму, розвиток яких має сприяти залученню до відпочинку грамотних людей і популяризації серед населення екологічних і культурно-історичних знань. Одним із пріоритетних напрямів розвитку пізнавальних форм туризму є туристські маршрути та екологічні стежини. Екологічні маршрути і стежини, які є регуляторами потоку рекреантів, розподіляють їх у різних напрямках природоохоронної території для зменшення навантаження на природне середовище. Друге важливе завдання – виховання екологічної культури, відповідної поведінки у природному середовищі [1].

Вищесказане підкреслює необхідність виокремлення в правовому порядку екологічного туризму в якості окремої категорії туристської діяльності як найцивілізованішого виду рекреаційної діяльності.

Екологічний туризм є найбезпечнішим в екологічному аспекті видом природокористування. В його рамках пізнання природи може йти в руслі або освітнього процесу або простого ознайомлення з нею. Відмінність першого типу пізнання від другого в тому, що освітній процес пов'язаний з цілеспрямованим і тематичним отриманням відомостей про елементи екосистеми, носить ознайомлюючу функцію спостереження за природою. Оздоровлення може здійснюватися в пасивній (стаціонарна), активній (ознайомлення з різними об'єктами і територіями) і спортивній (подолання перешкод) формах.

Доцільною є диференціація цих форм екотуризму в залежності від інтенсивності рекреаційної діяльності, їх практичної організації на природоохоронних територіях, на яких функціонувальне зонування передбачає різні режими природокористування. Така диференціація проводиться із урахуванням двох можливих аспектів.

Перший аспект базується на тому, що конкретна форма екотуризму тим агресивніша, чим інтенсивніше турист пересувається в природному просторі. Інтенсивність визначається часом і швидкістю активного пересування туристу з метою задоволення рекреаційних потреб.

В основі другого аспекту лежить принцип раціонального використання природних рекреаційних ресурсів. Сутність його полягає в тому, що науково-пізнавальна інформація, яку несе в собі об'єкт природи, має використовуватися в більш повному обсязі. Тому якщо цей об'єкт чи екосистема особливо цінні, то їх потенціал не варто використовувати навіть з ознайомлюючою метою, а доцільно замінити менш цінними об'єктами. На відміну від першого аспекту, раціональне використання пізнавального потенціалу природи дозволяє розумно розподіляти туристський потік по території.

Використання такого підходу має й екологічне значення, оскільки частина туристського потоку виводитиметься з території парку з метою обслуговування на екскурсійних маршрутах, що знизить рекреаційне навантаження на природні комплекси.

При правильній організації розвиток екологічного туризму забезпечує фінансові надходження для охорони природних комплексів. Як показує закордонна практика, охоронювані території з середньою або високою кількістю туристів отримують більший дохід, який їм дає можливість удосконалювати охорону, розвивати наукові дослідження, розробляти і вдосконалювати роботу в галузі екологічної освіти – як з екотуристів, так і з місцевих жителів [3].

Основною проблемою, що ускладнює розвиток екологічного туризму, на нашу думку, є:

– відсутність єдиних методів визначення рекреаційних навантажень і моніторингу, а також чіткого правового забезпечення рекреації в державних природних заповідниках;

– відсутність або низька комфортність інфраструктури: умови проживання, транспортні засоби, організовані туристські маршрути, обладнані екостежини, спостережні вежі та ін;

– відсутність докладної інформації про райони проведення походів та еколого пізнавальних програм, а також спеціалізованої інформації, такої, наприклад, як списки видів рослин і тварин з коментарями, переліки рідкісних і зникаючих видів і ін.

– відсутність маршрутів і програм, розроблених для різних категорій туристів, туристського продукту, відповідного стандартам міжнародного туристичного ринку;

– відсутність у персоналу досвіду і знань, необхідних для успішної організації туризму, особливо в сфері маркетингу, пізнавальних програм для різних категорій відвідувачів, ціноутворення, забезпечення адекватного якості послуг;

– відсутність достатньої різноманітності платних послуг, продукції і єдиних цивілізованих стандартів формування цін на послуги, що надаються туристам;

– відсутність якісних рекламно-інформаційних матеріалів і можливості виходу на міжнародний ринок екотуризму;

– відсутність механізмів, при яких частина фінансових надходжень від екотуризму спрямовувалася б на потреби місцевих жителів, а також недооцінка необхідності участі місцевого населення в його розвитку.

Отже, в умовах загострення екологічних проблем і, зокрема, проблем, пов'язаних з використанням лісосировинних, мінеральних і паливно-енергетичних ресурсів, наслідком якого є порушення і деградація природних екосистем на великих територіях і акваторіях, стає очевидною необхідність збереження унікальних ділянок земної поверхні і акваторій. У відповідь реакцією на тотальне використання природних ресурсів стало створення мережі природоохоронних територій на різних рівнях, від регіонального до міжнародного, які покликані сприяти успішному відновленню екосистем, схильних до антропогенних впливів та проведенню на їх територіях екотуристської діяльності.

Розвиток екотуризму в Україні знаходиться лише в початковій стадії. І причини цього криються не тільки в труднощах економічного характеру, але і в специфіці системи, основу якої складають особливо охоронювані природні території. Справа в тому, що, з урахуванням світового досвіду, основними цілями екотуризму в Україні є: екологічна освіта, підвищення культури взаємин з природою, вироблення екологічних норм поведінки в природному середовищі, виховання почуття особистої відповідальності кожного за долю природи; відновлення духовних і фізичних сил людини, забезпечення повноцінного відпочинку; охорона природи, мінімізація шкоди природному середовищу; сприяння соціально-економічному розвитку окремих регіонів і держави в цілому.

Література:

1. Квартальнов В. А. Социальный туризм. / В. А. Квартальнов – М.: Финансы и статистика, 1998. – 253 с.
2. Соболев Н. А. Региональная стратегия территориальной охраны природы / Н. А. Соболев // Критерии и методы формирования экологической сети природных территорий. Вып. 1. – 2-е изд. – М.: Центр охраны дикой природы СоЭС, 1999. – С. 3–8.
3. Совгіра С. В. Екотуризм в системі стійкого розвитку природних територій / Совгіра С. В. // Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Умань, 26 березня 2016 р.) / ред. кол. В. О. Стойка та ін. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. – С. 131–133.